

УЎТ: 633.1/7.66

**ТУРЛИ МУҲИТДА ТАЙЁРЛАНГАН ТУЯ КОМПАКТ (ТНУЈА
OCCIDENTALIS) УРУҒЛАРИНИНГ УНУВЧАНЛИК
КЎРСАТГИЧЛАРИ**

Ҳомидов. И.Я., мустақил тадқиқотчи, Ўрмон уруғчилиги маркази,
Самарқанд ҳудудий лаборатория мудири.

Холтўраев Ш. Ч., қ.х.ф.ф.д (PhD), к.и.х. Ўрмон уруғчилиги маркази.

Аннотация. Мазкур мақолада ўрмон уруғларининг унувчанлигини аниқлаш услуби билан уруғларнинг униб чиқиши, уруғларнинг униб чиқиш энергияси, давлат стандартлари бўйича қайси синфга таълуқли бўлишлигини аниқлаш ва мусбат белгига эга дарахтлардан уруғ тайёрлашнинг аҳамияти, янги интенсив ниҳолхоналар барпо қилишда ҳамда иқтисодий самарадорликка эришиш учун уруғ унувчанлик кўрсаткичларининг аҳамияти ҳақида келтириб ўтилган.

Калит сўзлар: *уруғ унувчанлиги, униб чичқиш энергияси, стандарт, синф, анализ, мусбат дарахтлар, экиш нормаси .*

Annotation. This article examines the methodology for determining germinability of forest seeds, seed germination, the energy of seed germination according to state standards, testing their classification, and the importance of seed preparation from genetically superior trees, it also highlights the significance of seed sowing rates in the establishment of new intensive nurseries and achieving economic efficiency.

Keywords: seed germination, germination energy, standard, class, analysis, productive trees, sowing rate.

Аннотация. В данной статье исследуется методика определения всхожести лесных семян, их нормального развития, энергии прорастания и принадлежности к определённому классу согласно государственным стандартам. Также анализируется важность продуктивных деревьев. Подобные исследования необходимы для получения качественных семян в лесном хозяйстве, определения норм посева в питомниках, создания новых интенсивных питомников и достижения экономической эффективности.

Ключевые слова: всхожесть семян, энергия прорастания, стандарт, класс, анализ, продуктивные плюсовые деревья, норма высева.

Кириш. Ҳозирги кунда бутун дунёда кузатилаётган иқлим ўзгаришлари даврида, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, жумладан; юртимиз ўсимликлар дунёсида мавжуд бўлган манзарали, мевали дарахт ва буталарни генофондини сақлаш, яратиш келажак авлод учун генетик, биологик, физиологик хусусиятларини асраш ҳамда уларни кўпайтириш муҳим ва долзарб бўлиб келмоқда.

Ҳукуматимиз томонидан мамлакатимизда яшилликни асраш юзасидан амалга оширилаётган фармонлар ва қарорлар чора-тадбирлари бўйича чўлланиш, қурғоқчилик, каби турли экологик дизбалансларни олдини олиш ва улардан ҳимояланиш мақсадида янги ўрмонлар барпо этиш билан бир қаторда, турли манзарали, мевали дарахт ва буталардан шаҳарлар ва туманлар атрофлари ҳамда марказларида яшил белбоғлар, яшил ҳиёбонлар, яшил ҳудудлар барпо этилмоқда. Бу каби тадбирларни моддий базасини таъминлашда ўрмон уруғчилигини ривожлантириш муҳим ўрин тутди. Уруғчиликка ихтисослашган янги оналик плантациялар барпо қилиш, янги уруғчилик участкаларини яратиш мавждларини аниқлаш каби масалалар бугунги кунда долзарб мавзу сифатида қаралмоқда.

Мазкур жараёнлардан келиб чиқиб Туя компакт (*Thuja occidentalis*) манзарали ўсимлиги уруғлари устида кузатувлар олиб борилди. Ўрмон уруғчилиги соҳасида уруғларнинг сифати, унувчанлиги ва уларни синфларга ажратиш жараёнлари муҳим аҳамиятга эга. Уруғларнинг унувчанлигини аниқлаш уруғларнинг биологик хусусиятларини баҳолашдаги асосий қадам бўлиб, уларнинг келгуси натижаларини аниқлашга хизмат қилади. Ушбу жараёнда уруғларни синфларга ажратиш ўрмон яратиш жараёнида самарадорликни ошириш учун зарурдир.

Туя компакт (*Thuja occidentalis*) нина баргли дарахт бўлиб бўйи 1-1,5 баъзи холларда 2 метргача, эни 1-1,5 метргача, шакли юмалоқ ва конуссимон, нинабарглари яшил рангда бўлади. Ўсиши секин, қуёш ва ярим сояга чидамли. Дренажли тупроқни ёқтиради аммо ҳар қил тупроқларда ўсади. Намликни яхши

кўради лекин сув тўпланиб қолишида нобуд бўлиш эҳтимоли юқори. Совуққа - 25 оС гача бардош беради. Ўзбекистон шароитида яхши ўсиб ривожланади. Асосан хиёбонлар, йўл бўйларида манзарани яхшилаш мақсадларда экилади.

Тадқиқот услубияти. Лаборатория шароитида уруғларни ундириш услуби бунда, махсус “Якобсен” ўрмон, чўл ва манзарали дарахтлар уруғларини ундириш апаратида белгиланган талабларга кўра уруғлар таҳлилдан ўтказилади.

Уруғларнинг унувчанлигини аниқлаш турли усуллар билан амалга оширилади. Булардан энг кўп қўлланиладиганлари:

Лаборатория шароитида уруғларни ундиш усули: Уруғлар лаборатория шароитида махсус ҳарорат, намлик ва ёруғлик муҳити яратилган “Якобсен” ва “УКТ-4 У2” аппаратларида ундирилади.

1-расм туя компакт (*Thuja occidentalis*) уруғлари аппаратда ундирш жарёни
Уруғларни синфларга ажратиш уруғчилик ва ўрмон яратиш жараёнининг муҳим босқичидир. Унинг асосий аҳамияти қуйидагича ифодаланади:

Сифатли уруғларни танлаш: Катта, тўлиқ ва бир хил бўлган уруғлар кўпинча юқори унувчанлик ва ўсувчанликка эга бўлади. Бу жараёнда уруғларни сифатлилигини аниқлашда ўрмон хўжаликлари томонидан жамғарилган уруғ партиялари ҳар бир дарахт ва бута турлари учун давлат стандартларида белгиланган миқдорда намуналар олинади ва шу намуна асосида уруғлар таҳлил қилиниб синфларга ажратилади.

Олинган намуналарнинг минг дона уруғ оғирлиги ўлчанади, тозалиги аниқланади. Ҳар бир дарахт ва бута уруғлари белгиланган стандартларда ундириш апаратида ундириш учун қўйилади.

Самарқанд ҳудудий уруғчилик лабораторияси шароитида Ургут ихтисослашган давлат ўрмон хўжалиги тоғли ҳудудларидан Уруғчиликка иқтисослашган хўжаликда мусбат дарахлар туя компакт (*Thuja occidentalis*) танланиб уруғлари ундириш аппаратида қўйиб таҳлил қилинди ва Пахтачи давлат ўрмон хўжалиги ҳудудидан терилган уруғлар таққосланиб унувчанлик кўрсаткичлари аниқланди.

Тадқиқот натижалари ва уларнинг таҳлили. туя компакт (*Thuja occidentalis*) уруғлари ундириш апаратида (ГОСТ 14161-86) га асоан таҳлил қилинди. Бунда ҳар бир намунадан 400 донадан уруғлар олиб 24 соатга сувга намлантиришга қўйилгандан сўнг ундириш ҳарорати 25 оС да 5; 7; 10; 15; 20 кун давомида уруғларнинг униб чиқиши кузатиб борилди. Уруғлар 5 кунда униб чиқиши бошланди, 7 кунда униб чиқиш энергияси номоён бўлди. Униб чиқиш энергияси 7-кун деб баҳоланди ва тўлиқ униб чиқиши 20-кун давом этди. Уруғ ундириш аппаратида қўйилган уруғлар 20 кун давомида унувчанлик кўрсаткичларини 100 % номоён этди. Униб чиқмаган уруғлар ажратиблиб фоизларда унувчанлик кўрсаткичлари аниқланди.

Уруғларнинг униб чиқиши кун ва фоизларда ифодаланиши.

1-жадвал

Давлат ўрмон хўжаликлари	Ундириш ҳарорати °C	Сутка нисбатлари билан ҳисобга олинди	Униб чиқиш энегияси		Тўлиқ униб чиқиш		Синф
			Сутка	фоиз	Сутка	фоиз	
Ургут ихтисослашган давлат ўрмон хўжалиги	25	5; 7; 10; 15; 20	7	32	20	92	I

(мусбат дарахтлар)							
Пахтачи давлат ўрмон хўжалигид ан (назорат бўйича)	25	5; 7; 10; 15; 20	7	25	20	71	III

Тадқиқот натижалари бўйича Ургут ихтисослашган давлат ўрмон хўжалиги тоғли ҳудудларидан (мусбат дарахтлар)дан терилган уруғлар кўрсаткичлари 1-синф уруғларига мансублиги аниқланди. Назорат сифатида ўрганилган Пахтачи ўрмон хўжалигида оддий уруғчилик участкаларида терилган уруғлар 3-синф уруғларига мансублиги аниқланди.

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, лаборатория шароити таҳлил натижаларига кўра, мусбат дарахтларидан терилган уруғлар сифатли бўлиб, уруғлар ўзида генетик, биологик, физиологик унувчанлик хусусиятларини яхши сақлаб қолган, бунга эса уруғчиликка ихтисослашган хўжаликларда уруғ олиш учун ўтказиладиган агротехниканинг самараси деб айтиш мумкин. Юқори унувчанликка эга уруғларни танлаб олиш ўрмонларни яратиш жараёнида ниҳол олишда қўшимча ресурсларни тежаш имконини беради.

Сифатли уруғлар маданий ўрмон барпо қилишда ўрмонларнинг мустаҳкамлиги ва ҳосилдорлигини оширади. Шу билан бир қаторда юқори унувчанликка эга уруғлар ниҳолхонага экилишида экиш нормаларида экилганда ҳам юқори натижаларга эришилиб, иқтисодий томондан самардор ниҳоллар етиштирилади. Уруғларнинг унувчанлигини аниқлаш ва уларни синфларга ажратиш ўрмон уруғчилигида муҳим илмий ва амалий аҳамиятга эга. Ушбу жараён ўрмонларни янгилаш, экотизимни тиклаш ва уруғларнинг самарадорлигини оширишда ҳал қилувчи омил ҳисобланади. Замонавий технологиялар ва илмий усулларни қўллаш мазкур соҳадаги самарадорликни янада оширади.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. А.П Волкович Лесное семеноводство Минск-2014.
2. Т.Н.Желтиков Ўрмон кўчатхонаси Тошкент 1962 йил
3. А.У. Усмонов. Дендрология “Ўқитувчи”, Тошкент 1974 й, 256 бет.
4. Б.Т. Гафурджонов, Э.Т.Бердиев, Х.А.Убайдуллаева. Гинкго дарахти-динозаврлар замондоши. “ЎзР Фанлар Академияси Асосий кутубхонаси”. Тошкент-2022 й.186 бет.
5. Правила отбора образцов и методы определения посевных качеств семян ГОСТ-13056.6-75
6. А.А. Хоназаров. Ўрмончилар учун қўлланма. Тошкент-1992 йил. Меҳнат нашриёти. 132 бет.